

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Kópárokja és társai. A kalotaszegi Méra község jelenkori helynévanyagában¹ egy szántóföld, illetőleg árok *Kópárokja* ~ *Kúpárokja* néven szerepel.² Utótagjában világosan felismerhető árok köznevünk 3. sz. birtokos személyranggal ellátott alakja. Előtagjának eredetét, a helynévre vonatkozó történeti adatok hiányában, már nem ilyen könnyű megfejtetni. A Mérával szomszédos Magyarnádas helyneveivel való összevetés alapján azonban kétségtelennek tartható, hogy a név mai *Kóp-* ~ *Kúp-* előtagja a *Képe* (> *Köpe*) családnévből, illetőleg helynévből alakult.

A Méra és Magyarnádas között feküdt egykori *Vataháza* községet³ 1756-ban *Köpe v. Kepe* néven is említik⁴; a község e neve minden bizonnyal a *Képe* > *Köpe* családnévből vált helynévvé. A *Kepe* helynév *Vataháza* község eltűnése, illetőleg területének Magyarnádas határába beolvadása után Magyarnádason napjainkig is használatban maradt. Említik 1864-ben⁵ és 1912 körül⁶ is. Az 1941. évi helyszíni gyűjtéskor pedig a teljesen elruménesedett Magyarnádason a mérái határszélén egy domb rumén *D'alu Kepi* (Kepe dombja)⁷, a rajta fekvő kaszáló r. *Kepe*, s az említett domb nyugati oldalában egy gödör r. *Gropa Kepi* (Kepe gödre)⁸ nevét jegyezték le.⁹

A *Kepe* helynévre vonatkozó történeti adatok tanúsága szerint a *Kepe* név egykor nemesak a mostani kis dombot, hanem az itt fekvő egész hegyet jelölte.¹⁰ A mérái *Kópárokja* ~ *Kúpárokja* nevű árok e hegy délkeleti oldalában fekszik, nyilvánvaló tehát, hogy elnevezését a *Kepe* névvel jelölt hegy oldalában való fekvéséről nyerte, s eredeti alakja *Képe árokja* volt. Ez a helynévalak az 1756-i adatból kitűnő *Képe* > *Köpe* fejlődés hatására *Köpe árokja* alakúvá vált. Majd pedig a magyar nyelvterület valamennyi nyelvjárásában, s éppen a kalotaszegi helynévanyagban is gyakran észlelhető magánhangzó-kiesés jelensége következtében, amely szerint gyakran használt kifejezésekben két érintkező szó határán az egymás szomszédságában levő teljes nyomatékú két magánhangzó egyike (Erdélyben mindig az első) nyomtalanul kiesik; a *Köpe árokja* helynévből *Kópárokja* lett. De ez az alak is további hangfejlődésen ment keresztül. Az erdélyi nyelvjárásokban ugyanis rendkívül gyakori jelenség a többtagú szavak hangsúlyos szótagbeli rövid magánhangzójának megnyúlása,¹¹ s a hangfejlődés következtében a *Kópárokja*

¹ Szabó T. Attila, *Kalotaszeg helynevei. I. Adatok.* Kolozsvár, 1942. 246. (Az Erdélyi Tudományos Intézet kiadása.) Alább rövidítve: *KszHn.*

² A helynévközlés szerint e név egy szántóföld neve, de a helynévtérképen megjelölt helyen a 25.000-es katonai térkép 5271/3. szelvénye név nélkül egy hegyoldali árkot tüntet fel.

³ *KszHn.* 269.

⁴ „Vataháza praedium, melyet Köpe v. Kepe nevű helynek is hínak.“ (*KszHn.* 223, 269.)

⁵ „Kepe egy része oldalos kaszáló, egy része erdő, egy része szántó, — van az aljába egy oldalba van mészkő bánya igen jó mészkő és fehér égettetik, a gödrében van egy jó forrás.“ (*KszHn.* 225.)

⁶ „Kepe, Képei (!) szénafüvek“ (*KszHn.* 226.)

⁷ „A ()-ben álló helynevek saját fordításaim. A szóbanforgó három helynévnek csak rumén neve került elő a helyszíni gyűjtés alkalmával.“

⁸ *KszHn.* 226.

⁹ A 25.000 katonai térkép a hegynek északra, már nem a kalotaszegi községekhez tartozó Magyarszentpál határába nyúló részét is *Kepe* névvel jelöli.

¹¹ *Horger Antal* szerint „... feltűnő, hogy csak a felsőnyelvállású rövid magánhangzók nyúltak meg ilyen hangsúlyos helyzetben, a középső és alsó nyelvállásúak ellenben nem.“ (*A magyar nyelvjárások.* Bp., 1934. 50). — E megállapítás azonban kiigazításra

alakból *Kópárokja* lett, ebből pedig az e nyelvjárásban gyakori jelenségként megfigyelhető *ő > ú* változás hatására a helynév hangsúlyos *ő* tőhangjának egy fokkal zártabbá válása révén a *Kúpárokja* alakváltozat keletkezett.

A fentebb tárgyalt helynév előtagjának a megfejtését számomra két másik, szintén *Köpe* családnévvel alakult és ugyancsak értelmetlenné vált hétfalusi helynév ismerete segítette elő. Megemlítésre kínálkozik tehát itt ama helynévnek eredete megfejtésének ismertetése is.

A barcasági csángó Hétfalu jelenkori helynévkincsének összegyűjtésekor, 1937. tavaszán Hosszúfaluban egy kaszálók borította hegyoldalnak *Köpegrés vódal*a, s a hegyoldal aljában elterülő rétnak *Köpegrés ajja* nevét jegyeztem le. A két helynév *Köpegrés*- előtagjának a jelentését, illetőleg eredetét a lakosság nem ismerte. Egyesek család- vagy ragadványnevet sejtettek benne, mások — a falu mellett egy határrészt jelölő, ruménből kölcsönzött *Körpenés ~ Körpenyés* (< rumén *Kárpiniš* 'Gyertyános [-erdő]') helynévvel összevetve — rumén eredetűnek tartották. Mindkét magyarázat már első hallásra valószínűtlennek tűnt fel, s a további vizsgálat során valótlannak is bizonyult. A két helynek a ruménség körében csak kevesek által ismert *Kepegriš* neve ugyanis a rumén nyelvben értelmetlen, de egyébként is nyilvánvaló, hogy a rumén helynévalak a magyarból vett kölcsönzés: *Köpegres* család-, vagy ragadványnevet pedig Hétfaluban ma nem ismernek, s a multból sem sikerült kimutatni. Hétfalunak az 1500—1510 közötti valamelyik évből fentmaradt legrégibb családnevei között már szereplő, s a ma is több faluban elterjedt *Köpe* családnév, valamint a vele alakult tatrangi *Köpe kertje*, s a Hosszúfaluban 1872-ben említett *Köpe esztenája* helynévvel kapcsolatban gondoltam ugyan arra, hogy a *Köpegres* szó is a *Köpe* családnévből alakulhatott, de a szövegi hangsoport megfejthetatlensége miatt ezt a feltevésemet bizonytalannak tartottam. Nem igazított útbá a szó eredetének megfejtésében a vele alakult két helynévnek 1872-ből ismert *köpegres oldala* és *köpegres alja* alakja sem.

A *Köpegres* helynév-előtag eredete csak akkor világosodott meg előttem, amidőn ugyanazon év nyarán Budapesten a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában a *Pesty Frigyes*-féle kéziratot helynévgyűjteményből másoltam le az 1865. évi gazdag hétfalusi helynévgyűjtést. E kézirat hosszfalusi helynévanyagában a *Köpegres oldala* és *Köpegres alja* helynév nem fordul ugyan elő, ellenben a most velük jelölt területtel szomszédos helyek nevei között egy erdőt *köpe egrese* néven említenek. Kétségtelen, hogy ez a *Köpe egrese* helynév a napjainkban kaszálókka borított *Köpegres-oldala* nevű hegyoldalon fekvő egykori erdő neve volt, s előtagjában a *Köpe* családnév, utótagjában pedig az *éger* 'alnus' fa-név nyelvjárási *egér* alakjának -s képzős *egrés*, illetőleg ennek 3. sz. birtokos személyragos *egrése* alakja szerepel.

Az 1865. évi *Köpe egrese* helynévadat alapján most már világosan áll előttünk a *Köpegres* helynév-előtag története. Az egykori *Köpe egrese* helynév a fentebb már említett magánhangzó-kiesés jelensége következtében először *Köpegrese* alakú lett, majd két helynévösszetétel előtagjává válván,

szorul. Szabó T. Attila szíves szóbeli közlése szerint Erdély nemzetiségi vidékein a rumén nyelv hatására hangsúlyos helyzetben nemcsak a felső nyelvallású rövid magánhangzók (*i, ü, u*) nyúltak meg, hanem a középső és alsó nyelvallásúak is. A Bádok községben (Kolozs m.) végzett népnyelvi gyűjtéséből valók pl. a következő adatok: *kőkörösín* (kőkörösin), *tőpször* (tőbbször), *gyökere* (gyökere), *köhög* (köhög), *tövis* (tövis), *kömény* (kömény), *özvegy* (özvegy), *ökörnyelv* (ökörnyelv), *öcsém* (öcsém), *fógoj* (fogoly), *kószdaba* (kosztba), *posztó* (posztó), *bogyó* (bogyó), *dórákat* (borokat), *rózsot* (rozst), *óda* (oda), *féher* (fehér), *teszünk* (teszünk), *gyengén* (gyengén), *mészön* (mezőn), *betegség* (betegség), *kemény* (kemény), *szedik* (szedik), *magyar* (magyar), *kapca* (kapca), *mágja* (magja), *valódi* (valódi), *kálász* (kalász), stb.

ezekben a helynevekben újabb magánhangzó-kiesést szenvedett (*Köpegrese oldala > *Köpegres oldala*; *Köpegrese alja > *Köpegres alja*). A *Köpe egerese* ~ *Köpegrese* névvel jelölt égerfás erdő kiirtása után e helynév is kihalt mint erdőnév, s napjainkban már csak a *Köpegres oldala* és *Köpegres alja* helynév értelmetlennek tűnő előtagjaként él.

A Pesty Frigyes-féle helynévgyűjteménynek ugyancsak hétfalusi részében, Bácsfalu helynevei között egy erdei út *köp útja* (!) néven szerepel. A helynév mai életének nem sikerült nyomára akadnom. Kétségtelen azonban, hogy előtagjában ugyancsak a *Köpe* családnév magánhangzó-kiesést szenvedett alakja rejlik (*Köpe útja > *Köpútja*).

Arvay József

Tárkányiék. Egy öreg hóstáti gazda elbeszélése alapján *Sándor Gábor* érdekes cikket közölt arról, hogy kik viseltek feketeszűrt a kolozsvári Hóstátban (EM. 1943: 97–8.). Kutatásának eredményeképpen megállapította, hogy a fekete szűrt eleinte a Mezőség felől száz évvel ezelőtt beköltözött Tárkányi nevű család és rokonságuk tagjai hordották. Minthogy pedig Tárkányiék politikai pártállása különbözött az ellenzéki érzelmű hóstáti törzslakosságétól, ezért szűrük elütő színe már messziről hirdette kormánypárti mivoltukat. Azzal is meggyanúsították őket, hogy fekete szűrüket a jobbpárti képviselő urak jutalmazásképpen vásárolták számukra Nagyváradon. Ezzel szemben a törzsökös hóstátiak a régi világban állítólag mindnyájan piros virágos szűrt hordottak, s csak a különködő és összetartó Tárkányiéktól vették idővel át az eddig itt idegen fekete színt.

Igaza van Sándor Gábornak, amikor az öreg gazda állítását kételkedve fogadja, s a fekete színű szűrnek a Hóstátban való meggyökeresedéséről azt véli, hogy ennek más, sokkal mélyebb okai lehetnek. Az alábbiakban tehát ezekre a mélyebb okokra szándékozom következtetni. Előre becsátom azonban, hogy a Hóstát néprajzával tüzetesen sohasem foglalkoztam, ennél fogva nem is tudom megmondani, vajjon igaz-e Sándor Gábor öregének állítása, hogy Tárkányiék bevándorlása előtt a hóstátiak között csupán a piros virágos szűr járt. Jómagam azonban, amennyire csak vissza tudok emlékezni, csupán fekete díszítésű szűrt látok magam előtt, mint a századfordulón nagyritkán még előbukkanó ilyen fajta ruhadarabot. De ha igaz is volna a két-féle színű szűr viselete, annak is egészen más okának kell lennie, mint amire a nép képzelete emlékezni akar.

A mélyebb értelmet abban keresem, hogy Tárkányiék, mint későbbi és más vidékről eredt beköltözők vérmérsékletükben, szokásukban, életfelfogásukban erősen különböztek a Hóstát törzslakosságától. Minthogy pedig összetartásuk, életrealitásuk s netaláni eltérő politikai felfogásuk miatt még hosszú ideig nem oldódtak fel teljesen Kolozsvár külvárosi népében, — még ma is ezért beszélnek az öregek kissé gúnyos, talán lenéző hangon a Tárkányi-család tagjairól, jóllehet a politikai pártállásbeli különbségen kívül most már nem is emlékeznek másra, sőt nem is tudnak más kifogást emelni ellenük, mint azokat a szokásokat és tulajdonságokat, amelyek a Hóstát más fiaiban is éppen úgy megtalálhatók voltak. Ugyanis a család egyik ágának *lobogós* melléknevét azzal magyarázzák, hogy egyik Tárkányi vällig érő haját fésűvel szorította le.¹ Ezzel szemben az az igazság, hogy nem volt ez különben a régi világbeli törzsökös hóstátiaknál sem. Magam is láttam a

¹ Inkább hiszem, hogy ez a gúnynév valóban a képviselőválasztásokkal hozható kapcsolatba.